

eitel borért. Elgondolkoztató viszont — s csak feltételezést enged meg — az árus uraimért megcselekedett városi ajándék. Kérdésünk bizonyára a legegyszerűbb, de az analógiák miatt semmiképp sem kizárható feltételezést érvényesíti: Budai Tamás vajon nem az árus uraimékat akarta megkímélni a vendég úr violentiájától?⁶

Kiss András — Ötvös Péter

Neolatin lírai költészet a XVIII. századi Magyarországon

Wolfenbüttelbe mindig zarándokoltak magyarok.¹ Járt itt — többek között — Erdélyi János is 1844-ben. Mátyás király könyvtárának maradványai vonzották ide. „Wolfenbüttelnél leszálltam megnézni különösen a hercegi könyvtárt, mely régi kéziratokban és sajtói zsongékból (= ösnyomtatványokban, Sz. L.) első egész Németországon. Tudom, hogy e könyvtárt boldogult Petrovics [Frigyes], mint történetbűvár elég alaposan ismertette a Tudománytár valamelyik elsőbb évi folyamában, én leginkább szememnek akarék gyönyört szerezni némely, Mátyás királyunk könyvtárábólí ereklyék látásával, s akarék egyszerű-mind megfordulni ahelyen, hol Lessing, mint egykori könyvtárnok, ő a kritika Luthere, oly sokáig működött vala. Céloamat elérém; a könyvtár egyik felügyelője, Schönemann úr, megelőzőleg vala szíves irántam; s megmutata sok szép könyvet. [...]”² Így írt nyomtatásban is megjelent útleírásban, magáncélra készült naplójában pedig így: „A tárnok szíves volt mutatni tén hét Corvinianus könyvet, mik mind pompás selyembe vannak bekötve, aranykapcsokkal, pompás arany és más színezetű képekkel, figurákkal, amint a tartalom kívánta. Meglátogató e tárt Gévay [Antal] nemrég, s Petrovics [Frigyes], ki jegyzékét is adá a könyvtárban található minket érdeklő iratoknak.”³

Az a romantikus nemzedék, amelynek Erdélyi is tagja volt, már legfőljebb — ritka kivételektől eltekintve — iskolai gyakorlatként ismerte a neolatin költészetet.⁴ Ha egy kicsit visszalépünk az időbe, találunk olyan magyar látogatókat, akik a wolfenbütteli könyvtárban jártak és még maguk is aktív művelői voltak a neolatin költészetnek. Például Budai Ézsaiás, a magyarországi modern klasszika-filológia megalapítója, a göttingeni Heyne tanítványa 1794-ben barátjával és diáktársával Braunschweigbe utazott, hogy fölvetesse magát a „Zur gekrönten Säule” nevű szabadkőműves páholyba. Útjukat megszakították Wolfenbüttelben, hogy megtekintsék a híres könyvtárat. Őket is nyilván elsősorban a Corvinák vonzották.⁵

Budai Ézsaiás, aki klasszikus auctor-kiadásaisal és római irodalomtörténetével lett híres később, még ismerhette az ő szülővárosától, Debrecenből, a magyarországi reformátusok központjától nem messze működött nagykarolyi piarista latin költőt, az Európa-szerte híres Hannulik János Krizosztomot. Hannulikot több európai tudós társaság választotta tagjává, így a Helmstedt városában működő is. Hannulik sűrű levelezésben állt a göttingeni Heynével és a helmstedti Henkével is.⁶ Németországi latinnyelvű lapok is hírt adtak Maximilian Julius Leopold braunschweigi és lüneburgi herceg halálára írt szép gyászódájáról, ill. részben közölték is a vers szövegét. Mikor a XVIII. századi magyarországi latin lírai költészet ismertetésébe fogunk, legméltóbbnak találjuk azt, hogy Hannulik e versének idézésével kezdjük.

⁶ Vö. többek között a halála után (1595. július 31-én) fölvetett panaszokat = BÖM. II. 137-148.

¹ A cikk német változatát előadás formájában olvastam föl Wolfenbüttelben, a VI. Nemzetközi Neolatin Konferencián, 1985-ben.

² ERDÉLYI János, *Úti levelek, naplók*. Szerk. T. ERDÉLYI Ilona. Bp., 1985. 170-171.

³ *I.m.* 308-309.

⁴ Vö. SZÖRÉNYI László, *A latin költészet helyzete Magyarországon a XIX. században*. ItK 1985. 1-17.

⁵ BORZSÁK István, *Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei*. Bp., 1955. 63.

⁶ VARGA László, *Hannulik János, a XVIII. század Horatiusa*. Debrecen, 1938. 21-22.

Virumque Caetus Mercurialium
 Sub auspicato nomine JULI
 Nunc sacra Musarum frequentans
 Parce oculos violare fletu.
 Et literatis damna Sodalibus
 Dedisce flecti non dociles Deas,
 Permite jam queri; perennes
 Laude tenet LEOPOLDUS annos.
 Felix! Merendo qui breve prorogat
 Tempus, beatisque adnata Insulis.
 Hoc, hoc coegit fati ad ictus
 Consilium properare JULUM.
 Signemus urnam nos quoque carmine,
Inusitatum ne ultima *Vindicem*
Humanitatis nos inertes
 Posteritas tacuisse damnet.
 VIATOR! ISTHAC EXUVIAE DUCIS
 TEGUNTUR URNA; QUEM TENERO COLE,
 AMAQUE SENSU; HUC CONCIDIT; DUM
 VITAM HOMINUM REDIMIT PERICLO;
 CINIS QUIESCE HIC MOLLITER; AT TUO
 HUMANA TUMBAM PECTORA NOMINI
 SINCERO ADORNATAM DOLORE
 PERPETUUM STATUENT IN AEVUM.

Az elsőnek idézett versszakban előforduló „Caetus” szóhoz jegyzetet is függesztett: „Celeberrimum Helmstadiensem Academiam JULIAM hic non sine grata recordatione nominamus.”⁷

Hannulik horatiusi veretű lírája igen eltérő előzmények után vált a magyarországi neolatin költészet Rómától Szentpétervárig elismert reprezentánsává. Magyarországon a XVII. században elsősorban a jezsuiták teremtettek latin költői iskolát. Az osztrák és a magyar terület közös jezsuita rendtartományt alkotott; csak a XVIII. század elején alakult Szokolcán olyan jezsuita társház (collegium), amely fő feladatának a humaniorák ismétlését (repetitio humaniorum) tűzte ki; később a nagy nyugat-magyarországi püspöki székhelyen, Győrben is alakult ilyen iskola. Szerencsés módon ennek a győri intézménynek megmaradt vagy negyedszázadnyi jegyzetanyaga a XVIII. század közepéről (1742–1773). Ennek alapján viszonylagos pontossággal rekonstruálható, hogy milyen elvek alapján, milyen poétikai előírásokat figyelembevéve, milyen antik mintaképek imitációjával tanították a jezsuita növendékeket latin versírásra. Például megmaradt Paintner Mihály (1753–1826) Ovidius-átköltése Phaetonról a *Metamorphoses* II. 1.-ből. (Ez nem Győrött, hanem az ausztriai Leobenben készült.)

Magna petis Phaeton, nimium temerarius annis
 Incautis, vitae prodigus ipse tuae
 Nondum sunt tantae juvenili in corpore vires
 Non vigor tanto congruus officio.
 Sors tua mortalís; plus quam mortale teneto,
 incestis cujus tanta cupido tui.
 Nescius affectas, quod nec contingere cuiquam
 Possit, qui teneat regna beata Poli.

⁷ Oden hanc /Serenissimae/ ac belli pacisque artibus /inclitae stirpi Domus Guelficae/ sacrat /Poeta Hungarus Joannes Chrysost. Hannulik/ Collegii Romani de Arcadia, Et Societat. Hasso-Homburgensis, /Ac cett. Sodal. [...] h.n., 1785.

Cuique licet placeat, rapidas agitare quadrigas
 ignifero qui tamen nullus in axe valet.
 Qui fera terribili jaculatur fulmina dextra
 non isthos currus Jupiter ipse agat.
 Et quid in hoc orbis spatio Jove majus habetur?
 Scilicet haec soli credita cura mihi est.
 Ardua prima via est fessi qua vixque recenter
 viribus instructi mane feruntur equi,
 Alta nimis media est, et per sublimia ducens
 Unde mare et terras saepe videre placet.
 Sed timeo, et pavida trepidat formidine pectus,
 Ultima, quae praeceps, indiget arte via. [...] ⁸

A költemény után található a bíráló tanár Franz Xaver Muthsam bíráló megjegyzései. A 13–14. sorhoz pl. azt jegyezte meg; „Ez a tétel itt — elszakítva a többiektől — nagyon silány. Ovidiusnál mintegy a dolog természetéből születik és fűződik a többihez.”

Ovidius és Vergilius voltak a jezsuita költészet vezérlő csillagai — természetesen a neolatin költők mellett, mint Jacobus Balde, Sidronius Hosschius, Owenus, Sarbievius, stb. E jezsuiták elsősorban epikus költészetet hoztak létre; előbb az ovidiusi *Metamorphoses* modorában, majd egyre inkább az *Aeneis* igézetében.⁹ Körülbelül a század közepén jelentkeznek lírai gyűjteményekkel is. A legnevezetesebb Makó Pál, aki később neves matematikus lett. *Carminum libri tres* című kötete 1664-ben jelent meg, Nagyszombatban.¹⁰ Az első könyv első elégiájában szinte még mentegetőzik amiatt, hogy nem epikus, hanem lírai témát választott. A megszemélyesített Elegia korholja a költőt és megköveteli, hogy költői termésének zengéjét neki mutassa be:

Da mihi primitias operum: grauioribus olim
 Cantibus heroum (nil moror) acta canas.
 Adprobo dicta deae; tacito sed cura recursat
 Materiae, numeris quae foret apta meis.¹¹

Meggyőzi a vonakodó költőt, hogy nemcsak a „perpetuum carmen”, vagyis az eposz, hanem a kis lírai darabok, amilyeneket Ovidius és Tibullus írt, szintén alkalmasak a költői dicsőség megszerzésére. Makó Pál nagyrészt költői leveleket írt elégiai versmértékben; ezek tetemes részét teszik ki költészettani eszmélkedései, amelyekben a mintául választott ókori elődök mellett a nagy jezsuita költőelődök Guilielmus Becanus, Sidronius Hosschius, Wallius, a csak célzásokkal körülírt Thomas Ceva és a magyar Schesz Péter — egyébként eposzíró — dicsőségét örökíti meg.¹² De helyet kapnak a gyűjteményben személyes sorsának fordulatai (például *Cum ad mathesim Viennam mitteretur*), sőt még egy-egy állatmese, mítosz és ima is.

A jezsuita latin költészetben belül — akárcsak a XVIII. századi magyar nyelvű lírában, Faludi Ferenc hozott fordulatot. Az *Omniarium* című jegyzetfüzetében található és részben máig kiadatlan latin versei arról tanúskodnak, hogy Faludit nem méltatlanul vá-

⁸ SZABÓ Flóris, *A költészet tanításának elmélete és gyakorlata a jezsuiták győri tanárképzőjében (1743–1773)*. ItK 1980. 469–485.; kül. 480–481.

⁹ Vö. SZÖRÉNYI László, *De carminibus heroicis Ovidium Vergiliumque imitantibus a patribus Societatis Jesu provinciae Austriacae saeculis XVII–XVIII scriptis*. — Acta conventus Neo-Latini Amstelodamensis. Ed. by P. TUYNMAN, G. C. KUIPAR and E. KESSLER. München, Fink. 1979. 964–975.

¹⁰ *Carminum Libri tres Conscripti a P. Paulo Mako e Soc. Jesu*. — Tyrnaviae, Typis Collegii Academicum Soc. Jesu, Anno 1764.

¹¹ *I. m. 2. Elegia I. Praefatio*.

¹² *I. m. 19. Elegia VIII. Ad amicum*.

lasztották be a római Árkádia Akadémiába.¹³ Megértette az Árkádia költői forradalmának lényegét, lemondott az előző költőnemzedékek barokk alkalmi költészeteszményéről és a mindennapokat, saját életének rezdüléseit tette meg lírája főtárgyává. Legérdekesebbek azok a versei, amelyekben az egy költői körbe tartozó barátait jellemzi, így pl. a világ-hírű természettudóst, Rogerius Boscovichot. Hasonlóképpen a horatiusi költészeteszmény bensősége felé tör utat az a verse, amelyben egy kedves erdei tisztástól búcsúzik:

Huius Nympha loci sacrae custodia sylvae,
 Aeternum salve, perpetuumque vale
 Vos platani rapidos Phoebi quae frangitis aestus,
 Tuque susurranti fons (remoratus) aqua;
 Aeternum salvete mihi tuque optima rerum:
 Avia frondosis lymphae sub arboribus.
 Hic ego dum licuit curas solabar acerbas
 Hic...et (amictae) ...gramine ripae
 O sopor, o blandae volucres, o gramen et herbae
 Quam fuit hic animo vivere dulce meo.
 Este mei momores.¹⁴

Azonban a latin líra felvirágoztatása a XVIII. századi Magyarországon elsősorban nem a főleg epikai ambíciókat tápláló jezsuitákhoz, hanem az újabban betelepített piaristákhoz fűződik. A piaristák első nemzedéke, amely Lengyelországból, Sziléziából, Morvaországból és Németország különböző tartományaiából jött, eleinte a XVII. századi barokk eszményt propagálta és képviselte. Költészettanukat az ún. „stylus Polonicus” jellemezte; ennek legjobb összefoglalása Moesch Lukács *Vita poetica*¹⁵ (1697) című költészettana, amely a tárgyalt műfajokat és formákat mindjárt egy-egy költeményben be is mutatja. A piaristáknak azonban nem volt saját rendi főiskolájuk, ezért Nagyszombatba jártak és jezsuita tanároktól tanultak. A második nemzedék költészetre tehát már a jezsuita poétika nyomára a bélyegét; jellemző példája ennek Fiala Jakab *Szegedis* c. epyllionja (1731), amely érdekes keveréke az ovidiusi *Metamorphoses*-nek és a jezsuiták által propagált honfoglalási-őstörténeti tematikának.¹⁶ Ennek a nemzedéknek legtermékenyebb költője Halápy Konstantin (1693–1752). Majdnem minden műfajban alkotott, elsősorban mégis epigramma-költő. Martialist követi, természetesen Ovenus figyelembevételével. (Ovenust egyébként katolikus szempontból megrostált kiadásban olvasta.)¹⁷ Természetesen nemcsak a martialis repertoárban előforduló rossz költőket, csaló orvosokat, erkölcstelen asszonyokat ostromozza, hanem korának magyar világára gondolva kipécézi — általánosságban beszélve — a lázadás céltalanságát, talán a levert Rákóczi-szabadságharcra gondolva.

In cives ob rebellionem vasallos

Saeva repugnantes gesserunt praelia cives,
 Libertas quantum contulit ista jugum!
 Qui bello vixere prius discorditer, horum
 Concordes animos una catena facit.¹⁸

¹³ SZAUDER Mária, *Faludi Ferenc a Római Árkádia tagja*. ItK 1982. 448–451.

¹⁴ NAGY Elemér, *Faludi Ferenc Omnáriumának latin költeményei és jegyzetei*. Ipolyság, 1943. 33.

¹⁵ Vö. BÁN Imre, *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVII. században*. Bp., 1971.

¹⁶ Vö. TÉGLÁSY Imre, *A Hungarus-tudat kifejlődése Fiala Jakab „Szegedis” című epyllionjában*. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 1978/79. Nr. 1. 195–204.

¹⁷ FRIEDREICH Endre, *Halápy Konstantin emlékezete 1698–1752*. Temesvár, 1903.

¹⁸ *Patris Constantini a Passione Domini e clericis regularibus Scholarum Piarum Epigrammatum moralium, senigmatum ac tumulorum libri VII*. Tynnavia, Typis Academicis Societatis JESU, Anno M DCC XLV. Lib. II. CXXXVI. 123.

Halápy félúton áll a „*stylus Polonicus*” barokk bonyolítottsága és egy egyszerűsége törekvő klasszicizmus között, amelynek stíluseszménye immár a világosság (mint maga írja: „*in quo nulla hiulcarum Synaleopharum concava et praeupta, nulla contortarum Ellipsisium aspera tubera; at limpida planaue congeries...*”).¹⁹ Ez a törekvése legtisztábban nem is epigrammáiban jelenik meg, hanem meséiben, melyeket *Apologorum Moralium libri VI* (1747) c. kötetében gyűjtött össze. Itt Avianust, másodsorban pedig Phaedrúst követte. Minden valószínűség szerint ismerte La Fontaine-t is; a piaristák ebben az időben már foglalkoztak a francia irodalommal és egy-két házukban tanítását is bevezették, valamint francia klasszikusokat fordítottak latinra.²⁰ Halápy érzékkel bírt a saját költői törekvéseitől merőben eltérő költészet iránt is. Ezt bizonyítja, hogy az előbb említett kötet függelékében fölvette a korán elhunyt piarista költőtárs, Koricsányi Márk (1707–1752) nagyterjedelmű elégiáját. Ez a vers, amelyet 1747-ben írt — Halápy kérésére — Koricsányi, ovidiusi és propertiusi célzásoktól a korabeli árkádikus költészet képviselőiig sok mindenkit imitál, de minden kölcsönzött motívum felolvad a költő erőteljes, időnként a cinizmus határát súroló filozófiai pesszimizmusában. Nem látja értelmét már sem a versírásnak, sem az életnek. Úgy látja, hogy végképp elmúlt az aranykor, saját kora végletesen romlott, a kultúra igaz céljával ellenkező. Ezen az elégián kívül, mely a XVIII. századi magyarországi latin líra csúcsa, csak saját maga által szerkesztett sírversét adták ki, többi kézírata mai napig kiadatlan. Idézzük most sírversét:

Ille ego, sub modica quem cespes condit arena,
 Ingenii vilis fabula facta mei.
 Sum macer, et longus: titulus meus iste sit unus,
 Hic sit honos, haec laus, hoc decus omne meum.
 Cur macer, inquiris? nimirum praebita nunquam,
 Dum vixi, ingenio sunt alimenta meo.
 Musa mihi favit, nunquam Fortuna beavit;
 Sed veluti dubio lusit acerba trocho.
 Nil Patriae praeter vitam ultra debeo; pro qua
 Victima cum toto sanguine vita cadat.
 At tibi sit melior requies post funera, quisquis,
 Manibus optata pace, Viator ais:
 Ecce coronatis, quem stare decebat in astris,
 Pauper in abiecta valle Poeta iacet.²¹

A klasszicizálódás felé a döntő fordulatot Conradi Norbert (1718–1785) tette meg. Az ő életműve is csak töredékesen ismert, versei legnagyobbbrészt még kiadásra várnak.²² Nagyon nagy jelentőségű Janus Pannonius-kiadása; a legnagyobb magyarországi elődhöz való visszatérés szimptóma-szerűen jelzi, hogy végképp szakít a barokk hagyománnyal és az antikok valamint reneszánszkori előd ihletésére föleleveníti a rég elfeledett lírai epigramma műfaját. Érthető tehát a költő büszkesége; a költészet hatalmának magasztalása:

O voces, Divum munus mentisque ministrae,
 Queis loquimur quidquid spiritus intus alit.
 Voce peregrinos nobis sociamus amicos,
 Jungit quos coelum dividit, illa animos.

¹⁹ JELENITS István, *A latin nyelvű epigramma tizennyolcadik századbeli piaristák költői gyakorlatában*. ItK 1969. 176–193., 182–183.

²⁰ Vö. TARNAI Andor, *Lateinische Übersetzungen französischer Schrifttums in Ungarn des 18. Jahrhunderts*. Acta conventus neo-Latini Amstelodamensis, 976–982.

²¹ FRIEDREICH Endre, *i.m.* 54–55.

²² Vö. JELENITS István, *i.m.* és vö.: Uő., *Conradi Norbert, Sic est, conscripsi versus...* ItK 1969. 243–246.

Attrahit et dulci copulat praecordia nexu,
 Fortior est patria, sanguine, conjugio.
 Sauromatas Dacosque truces, Scythiosque phalanges
 Barbariemque omnem flectere voce potes.²³

Elsősorban piaristák, mellettük azonban jezsuiták és világi papok is bekerültek tagként a híres római Árkádia Akadémiába. Ha nem is szerveződött Magyarországon — mint pl. Ljubjanában vagy Lengyelországban — külön „provinciája” az Árkádiának, a magyar tagok mégis kitesznek egy egész kis tartományt, tudtak egymás munkásságáról, és kölcsönösen dicsőítő verseket és leveleket váltottak. A legnevezetesebb közülük a már említett Hannulik János Krizosztom volt (1745–1816), aki annak ellenére, hogy élete legnagyobb részét egy kelet-magyarországi városban, Nagykárolyban töltötte tanárként, mégis Európa-szerte úgy volt ismert, mint a XVIII. század Horatiusa.²⁴ Mivel a többi árkádiai költő tevékenységéről már más helyen írtam, itt most csak az ő költészetének néhány vonását emelem ki.²⁵ Elsősorban Horatiust választotta mintául: kötetbe gyűjtött verseit is Horatius mintájára, négy könyv ódából és egy könyv epódoszból állította össze.²⁶ Mint monográfusa, Varga László megállapította, Horatius-imitációjában elsősorban Sarmbiewskit követte; főként azt az újítást vette át a lengyel költőtől, hogy a római történelmi tárgyak helyébe nemzeti tárgyakat állított. Így lehetett Hannulik a magyar nyelvű kora romantikus líra legnagyobb előfutára: a múlt dicsőségét fölemlegető, a kor elpuhultságát ostorozó, a nemzeti jelleg újjászületését követelő hangja, majd a magyar klasszicizáló preromantika legnagyobb költőjénél, Berzsenyi Dánielnél tér vissza. Sőt, hozzátelhetjük, hogy Vörösmarty Mihály *Szózata* is sokat köszönhet történelemszemléletében és kifejezéseiben Hannuliknak, aki 1790-ben a II. József császár halálát követő nemzeti ellenállás idején adta ki névtelenül *Ode ad Libertatem Hungaricam* c. versét.²⁷ Horatiusból természetesen ennek a történelemfelfogásnak a hatására elmaradtak az epikureus elemek és csak a sztoikus embereszmény maradt. Ez a sztoicizmus időnként még a keresztény színezetet is elnyomja és a halálfelelem tisztá megnyilatkozásává, a mimnermoszi elégia modern újraköltésévé avatja nem egy versét. Pl. így ír a IV. könyv 33. ódájában (*De Ineluctabili Mortis necessitate*):

Orpheus artifice numero, melioreque chorda
 Vindicat Eurydicen,
 Et placat tristes tenebras, manesque profundos;
 Nos ubi deciderat
 Iudicis arbitrio Lethaei Mater in umbras,
 Nec pietate iterum
 Possumus, aut cantu vitales reddere in auras,
 Nec lachrymis oculi,
 Herculeave manu. [...]
 Scilicet intereunt
 Omnia, perque vices oriuntur, ut admonet annus.
 Nos tamen occidui
 Umbra sumus, nec fas dabitur revocare caducas
 Corporis exuvias.²⁸

²³ Vö. JELENITS István, i.m. 195.

²⁴ Vö. 6. jegyz.

²⁵ SZÖRÉNYI László, *L'Arcadia latina nell'Ungheria del diciottesimo secolo*. — Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e illuminismo. A cura di Béla KŐPECZI e Péter SÁRKÖZY. Bp., 1982. 293–304.

²⁶ *Ioannis Chrysostomi Hannulik e Scholis Püis Lyricorum libri 11*. M. Karolini, [...] 1780.; *Lyricorum liber tertius, et quartus*. Ac unus epodon. [...] M. Karolini. [...] 1781.

²⁷ *Ode ad Libertatem Hungaricam*. — *Libertatem nemo Bonus, nisi cum anima simul amittit*. CATO apud Saltustium. h.n. é.n.

²⁸ HANNULIK, *Lib. IV*. Ode XXXIII. 86–288.

Röviden meg kell még emlékeznünk két piarista költőről. Zimányi Lajos elsősorban már nem a latin hagyományt folytatja *Carminum libri IV.* (1784) c. kötetében; német, olasz, francia költőket imitál, illetve fordít latinra, így pl. Hagedorn, Klopstockot, Montfaucont, Goldonit, stb.²⁹ Ha azonban antik ihletőt választ, akkor szellemes csavarintással egészen más értelmet ad az utánzott helynek. Pl. Iuvenalis egy helyét (*Sat.* VII. 159.): „...Laeua in parte mamillae / Nil salit Arcadico Iuuveni” így alkalmazza kora árkádikus költőinek dicsőítésére:

Arcades lectissimi Poetae
Ut salit Arcadicis nil laeua in parte Mamillae;
Selectis multum sic salit Arcadibus.³⁰

Révai Miklós szintén latin költőként kezdte pályáját, de csakhamar áttért a magyar nyelvű verselésre. Két latin nyelvű kötetében elsősorban Catullus, Tibullus és Propertius hatása látszik, Ovidiusé és Horatiusé mellett. Azonban ő sem közvetítők nélkül fordul az antikokhoz; figyelembe vette Sarbiewskit és — Csanád romjaira írott elégiájában — Sannazarót.³¹

Ha szőrványosabban is, mint a katolikus szerzetesrendek költői gyakorlatában, a magyarországi protestánsok is hozzájárultak a neolatin líra gazdagításához. A legnevezetesebb közülük egy magasrangú erdélyi kormánytisztviselő, Lázár János gróf (1703–1772).³² A szakirodalom eddig még csak nagyterjedelmű magyar nyelvű költeményével, a német, olasz és spanyol mintákra visszamenő *Florindával* foglalkozott.³³ Pedig nagyon érdekes *Opera poetica* (1765) c. latin gyűjteménye is. Fiatalkorában Németországban tanult, Marburgban Christian Wolf tanítványa volt. A filozófus becsülte szorgalmát, rövidesen legkedvesebb tanítványává fogadta. Hazatérése után, 1731-ben le is fordította németből latinra Wolf több filozófiai és geometriai könyvét, ezek azonban sajnos kéziratban maradtak. Hosszabb költeményben köszöntötte, még Marburgban, 1728-ban mestere születésnapját, itt a tudományok egész enciklopédiáját fölvonultatja, hogy Wolf egyetemes tudását bizonyíthassa.³⁴ Megérintette őt a századközép Angliából kiinduló divatja, a biblikus költészet is. Versbe foglalta a bűnbeesést (*Lapsus reparatus*, 1724), valamint Jób könyvének első fejezetét, ez utóbbit hexameterekben. Óhatatlanul arra kell gondolnunk, hogy ismerte a Szent Jeromos óta húzódó vitát arról, hogy Jób könyve antik metrumok szerint olvasható.³⁵ Mivel nem kötötték a szerzetesi írókat kötelező szabályok, ezért sokkal nyíltabban valhattak a filozófiai kételyeiről, mind a szerelemről. Pl. barátjának, Teleki Mihálynak halálára írt terjedelmes gyászódájában minden kortársánál nyíltabban vonja kétségbe az emberi élet értelmét és a lehető legsötétebb színekkel festi a minden élőre leselkedő egyetemes pusztulást.³⁶ Máskor pedig, a Mikes Antal lakodalmára írott epithalamiumban olyan antik verset használt kiindulópontul, amelyet más a korban nem látszik használni: a *Pervigilium Veneris*-t.³⁷ Németországi emlékei később is visszatérnek:

²⁹ Vö. SZÖRÉNYI László, *Poésie en langue latine. — Le tournant du siècle des Lumières 1760–1820.* Red. par György M. VAJDA. Bp., 1982. 607–623.; HEGYI Balázs, *Klopstock első magyar fordítása — latinra.* ItK 1979. 280–282.

³⁰ *Stephani Ludovici Zimani clerici regularis Scholarum Piarum [...] Carminum libri IV.* Vacii, [...] 1784. 135.

³¹ DÁNIEL Edit, *Révai Miklós latinnyelvű költészete.* Bp., 1943.

³² BARTH Rezső, *Gróf Lázár János élete és művei.* Bp., 1914.

³³ Vö. VÖRÖS Imre, *Lázár István Florindájának ősforrása.* It 1984. 753–756.

³⁴ *Joannis com. Lázár [...] Opera poetica Varii Argumenti.* Claudiopoli, 1765. — *Carmen Genellium In Natales Celeberimi [!] Domini Christiani Volffi Anno 1782.* 12–20.

³⁵ *Tentamen Poeticum ex Jobi Cap. l-mo.* LÁZÁR, i.m. 60–64.

³⁶ I.m. 67–82. *Carmen funebre In obitum Ill. S.R.I. Comitiss MICHAELIS TELEKI de Szék.* Aó. 1745.

³⁷ I.m. 87–88. *Ad Nuptias Comitiss Antonii MIKES Anno 1751. 14. Februarii.*

pl. költői levélben örökíti meg egy székelyföldi gyógyfürdő, Lövete szépségeit; a hely ecsetelésekor hol a hannoveri királyi palota szökőkútja, hol a kasseli grották jutnak eszébe.³⁸ Néha megadja lábjegyzetben egy-egy antik célzásának forrását; ha idéz, akkor többnyire fonák szövegösszefüggésbe helyezi a klasszikus helyett. Pl. egy kolozsvári jezsuitával, Bíró Istvánnal folytatott hosszas költői levélváltásában arra figyelmezteti partnerét, hogy a pápák lelki hatalmát nem szabad abszolútnak tekinteni, a kegyelem egyedül Isten kezében van, a jezsuita is jobban tenné, ha egyenesen az égre függesztené tekintetét:

Adtolle quaeso Tu quoque verticem
 Caelosque spectans, mitte leves humi
 Umbras, et *ingentem beatæ*
 Fumum, et opes strepitumque Romæ:
 Omitte laudes Vatis, in arduum
 Quem tollis ultra quam meruit. Tuus
 Est ille mirator, simulque
 Ut valeas animo precatur.³⁹

A beillesztett idézet Horatius ódáinak III. könyvéből, a 29-es ódából való; ott persze arra vonatkozik, hogy Maecenas jöjjön falura és hagyja ott a római pompát.

Az utolsó költő, akiről megemlékezünk, a Debreceni Református Kollégium fiatalon meghalt diákköltője, Németi Pál (1758–1783).⁴⁰ Verseit kéziratból csak 1830-ban adta ki egy debreceni professzor, ifj. Péczely József.⁴¹ Németi elsősorban — Ovidiuson és Horatiuson kívül — Catullust és Tibullust imitálta. Nála is megvolt a neolatin előkép: a XVI. századi Petrus Lotichius. Alkalmi versein kívül legmaradandóbbak egy szerelmes ciklus szétszórt darabjai. Előbb a tiszta erotika hangját szólaltatja meg; a század magyarországi költészetében szokatlan módon arról próbálja meggyőzni a vonakodó szüzet, hogy a tiszta nők Isten előtt sem kedvesek:

Tolle jugum Veneris: castus Deus odit, et ultrix
 Cypria pro populo stat Venus ipsa suo.⁴²

Később azonban megbánta korábbi erotikus kilengését és az *Amor meus crucifixus* c. elégiájában imigyen fohászkodik Jézushoz:

Altera flamma meos jam jam depascitur artus,
 Jam tenet affectus altera flamma meos.
 Te modo complectar, Te clementissime Jesu!
 Crimina Tu meritis ablue nostra Tuis [...]!⁴³

A XVIII. századi magyarországi latin líra önmagában is megérdemli a tanulmányozást, és a gazdag anyag további feltárását. Fejlődéstörténeti jelentősége ezentúl pedig abban áll, hogy előkészítette a modern magyar nyelvű líra születését.

Szörényi László

³⁸ *l.m.* 156–158. *Laus Acidulae Lövétensis in Sede S. Udvarhely. Anno 1754.*

³⁹ *l.m.* 126.

⁴⁰ VARGA László, *Németi Pál, a debreceni kollégium latin diákköltője.* Debrecen, 1940.

⁴¹ *Carmina Pauli Németi.* — Edidit Josephus PÉCZELY. Debreceni, [...] 1830.

⁴² *l.m.* Nr. XXXIX. *Eroticon.* 104–105.

⁴³ *l.m.* Nr. XLIX. 118–120.